

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI*

The Problems of Violence, Sovereignty and Social Justice in the Middle East**

Betül KARAGÖZ YERDELEN***

Öz

Bu makalede, Ortadoğu havzasında devam eden gerilimli süreç ile ağır kargaşa ve Şiddet koşullarını tetikleyen iç-dış dinamikler üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda hemen başlangıçta ifade etmek gerekirse; Ortadoğu havzasında yaşanan krizi besleyen iki temel dinamikten biri, tarihî meşruiyet krizi üstüne inşa edilen egemenlik sorununun aşılabilmesidir; diğeri ise, Ortadoğu'nun özgün koşullarının yapıllaştırdığı toplumsal adalet yoksunluğunun hafifletilememesidir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Şiddet, Egemenlik, Toplumsal Ayaklanma, Distopya.

Abstract

In this article emphasize is laid upon the ongoing tense process in the Middle East with the internal and external dynamics which trigger the severe unrest and violence. Within this context, should the need arise to point out in the beginning, one of the two fundamental dynamics which nourishes the crisis in the Middle Eastern area is the inability to overcome the question of sovereignty that had been constructed over the historical legitimacy crisis; the other one is the incapability to extenuate the deprivation of social justice which was structured by the authentic circumstances of the Middle East.

Keywords: The Middle East, Violence, Sovereignty, Social Uprisings, Distopia.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 16.12.2022 **Yayına Kabul Tarihi:** 23.12.2022

** Bu makale, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, 11-13 Ekim 2016-III. Ortadoğu Kongresi'nde kısmen bildiri olarak sözlü sunulmuş olup; hiçbir yerde basılı yayınlanmamıştır. Bu makale Etik Kurul onayı gerektirmeyen bir veri setine sahiptir.

*** Prof. Dr., Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: drbetulkaragoz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9997-8898.

GİRİŞ

Kavramsal olarak ele aldığımızda, hangi temel dayanaklara -din, etnik, mezhep vd.- dayanırsa dayansın, siyasi şiddetin son aşamada bir ütopya yaratma eylemi olduğu ve hayal edilen yeni düzen için, iktidarı ele geçirme amacı taşıdığı açıktır. Ancak hem bir ütopya kurma arzusu hem de bu arzuyu gerçeğe dönüştürme biçimi olarak kalkışılan ve bir siyasi hareket görünümüne bürünen siyasi şiddet, dahası terör, dünyanın her yerinde böyle bir hayali gerçeğe dönüştürmekten çok uzak olmuştur.

Sistematik terörü, bir siyasi devrim aracı olarak düşünmekse, herhangi biçimde mümkün olmadığı gibi, bir direnme şekli ve dolayısıyla stratejik eylem tarzı olarak da kabul etmek mümkün değildir. Oysa Ortadoğu'da terör ve ağır şiddet biçimleri, görece ütopya oluşturmanın bir formülü olarak siyasi ve toplumsal tercih halini almış, Suriye örneğinde olduğu gibi, radikal bir seçenek olarak altyapı ve üstyapı kurumlarına kadar yayılmıştır. Ortadoğu'nun geniş coğrafyasında siyasi, iktisadi, kültürel, toplumsal ve ideolojik şiddet biçimleri hafiflemiş olsa da halen hüküm sürmektedir. Üstelik yer yer ağır terör, askeri müdahalelerle kendini hissettiren iktidar değişimleri ve devletlerarası savaş koşulları söz konusudur. Ortadoğu ve Kuzey Afrika, son çeyrek yüzyıldır hem anlaşılması hem de çözümü zor olan devasa bir sorunlar yumağı içinde kaybolmuştur.

Ortadoğu'nun kadim tarihinde en huzurlu dönemin, Selçukluların ve Osmanlıların hüküm sürdüğü 11. ve 17. yüzyıllara denk geldiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin gücünü yitirmeye ve özellikle Osmanlı devlet sisteminin çökmeye başladığı dönemden itibaren, Ortadoğu sömürgeleştirilmek için ele geçirilecek coğrafya olarak görülmeye başlanmıştır. 18. yüzyılla birlikte, bir yanda Osmanlı'nın çözülüşü, diğer tarafta Sanayileşme Devrimi'nin gerçekleşmesi, Ortadoğu üzerinde

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

büyük tehdit oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu emperyalist güçler için ele geçirilmesi gereken bir sömürü alanı olarak araçsallaşmış; hatta bir sömürü merkezi olarak öne çıkarılmıştır.

Bu doğrultuda bölgede görev yapan ajanların raporlarına göre, masa üstünde ülke haritaları çizilip işbirlikçi yöneticiler atanmıştır. Ortadoğu Sorunu hem liberallerin hem de Marksistlerin ilgilendiği bir konudur. Her kamp kendi beklentisine göre, bu bölgeye ilgi duymuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'ya ideolojik ayrımcılık da girmiş; bölge ülkelerinde ABD ve Batı'ya bağlı yönetimler ile Sovyetler Birliği'ne bağlı yönetimler iktidara gelmiş veya getirilmiştir.

Ortadoğu, 1948 senesinde İsrail devletinin kurulmasıyla bir çatışma alanına dönüşmüş, savaşlar bölgede hiç eksik olmamıştır. 1979 yılının Şubat ayında gerçekleşen İran İslam Devrimi de bölge ülkelerinin kalkınmasına ve demokratikleşmesine olumlu bir katkı yapmamış; bilakis şiddeti, mezhepçiliği, savaşları ve radikalizmi körüklemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılışından sonra bölge bütünüyle Batı kontrolündeki güçlerin av sahasına dönüşmüştür. Ülke işgalleri, katliamlar, siyasi müdahaleler, siyasi kısımlar, radikal hareketler, ağır şiddet ve terör koşulları altında, yoğun mülteci akını yaşanmış, Ortadoğu büyük bir drama sahne olmuştur.

Ortadoğu'nun dramatik yakın tarihi boyunca zaman zaman millî kurtuluş hareketleri ortaya çıksa da hatırı sayılır kalıcı bir başarı yakalayamamışlardır. 2010 yılının sonunda başlayıp 2011 senesi içinde yayılarak ağırlaşan, bölgenin hiç alışıldık olmadığı kararlı büyük halk isyanları görülmüştür. Arap halkı, daha iyi yaşam koşulları adına, büyük bir ayaklanmaya kalkışmıştır. Bir toplumsal devrime dönüşmesi beklenen isyanlar, ağır bir kargaşaya ve şiddete evrilmiş, insani talepler bakımından bile, hüsrarla sonuçlanmıştır.¹

1 Murat Özkul, "Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Kaldıraçları: Küreselleşmenin Çelişkileri, İslami Düşünce ve Katılım," *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 2013, s. 93-121.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki şiddetin kökenlerini kavramak, çok boyutlu yapısıyla aşırı yoğunlaşan ve bir dünya şiddeti görünümünü alan "Büyük Ortadoğu Krizi"ni anlamayı görece kolaylaştırabilir. Ancak bu muazzam krizin nedenleri ve koşulları, bölge ülkeleri tarafından bile, tam olarak anlaşılammıştır. Aynı takımda olması düşünülen bölge ülkelerinin, her birinin ayrı ayrı kulvarlarda koşmaya çalıştığı görülmektedir. Tam olarak anlaşılammayan ve kendi içinde uzlaşa sağlanammayan bir sorunu, çözüme ulaştırmada yaşanan zihinsel zorluğun yansıması sahada yaşanmaktadır. Sorunun çok aktörlü olması, böylesine büyük bir krizi daha karmaşıklaştırmakta ve zorlaştırmaktadır.

Bu aşamada siyaset biliminin bir temel kavramı olan "egemenlik" kavramından yola çıkarak, Ortadoğu'daki egemenliğin doğasını ve evrimini analiz etmek, ufuk açıcı olabilir. Ortadoğu'nun devlet iktidarını temsil eden, bu nedenle devlet gücünün bir ifadesi olan egemenlik alanında karşılaştığı, kendi tarihinden kalan sorunlarıyla baş edememesi, bu çağda yaşadığı büyük krizin başlıca kaynağını oluşturmuştur. Buradan hareketle egemenlik kavramını bir ölçüt olarak kullanıp, Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın Müslüman ülkelerinin, bu bağlamda özellikle Arap Dünyası'nın "egemen devlet" niteliğini incelediğimizde, devletten devlete değişen kamu kudretinin varlığına rağmen, genel anlamda bölgeye özgü bir egemenlik biçimi öne çıkmaktadır.

Ortadoğu'daki devlet egemenliğinin sorunlu yapısı, 20 Mart 2003 tarihinde ABD ve İngiltere öncülüğündeki Çok Uluslu Koalisyon Güçleri tarafından Irak'ın işgal edilmesi ile iyice su yüzüne çıkmıştır. Kitlesele imha silahları varsayımı ve bunun tüm dünya için oluşturduğu tehdit algısı üzerine inşa edilerek gerçekleştirilen Irak'ın işgali sırasında; dış egemenliğin en temel ilkesi olan, devletlerin eşit egemenlik hakkı ve içişlerine karışmama

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

kuralı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 678 sayılı kararı ile aşılmış ve Irak'ın devletler hukukundaki egemen devlet niteliği ölümcül darbe almıştır.

Üstelik Irak'ın işgali, Irak'ın devletler arenasındaki bağımsızlığını, bu anlamda dış egemenliğini ağır hasara uğratmakla kalmamış, namlunun ucunu Irak'ın ulusal üniter yapısına çevirerek iç egemenlik üzerinde de büyük tehdit oluşturmuştur. Irak'tan başlayarak bütün Ortadoğu coğrafyasına yayılan dış ve iç egemenlik kaybı, İsrail'in Lübnan ve özellikle Filistin'de yoğun biçimde devam eden ve devlet terörüne varan saldırıları altında, neredeyse sıradan bir güncel olaya dönüşmüştür.

Aslında dönemin ABD Başkanı Baba Bush'un, daha 13 Nisan 1991 tarihinde Maxwell Hava Üssü Savaş Okulu'nda yaptığı bir konuşmada "Yeni Dünya düzeninin kuruluşu" olarak müjdelediği Körfez Savaşı,² Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinin egemenliklerini çiğneyerek, hatta çoğu kez yok sayarak, dahası bölge uluslarının toprak bütünlüğünü tehdit ederek ülke ülke bütün bölgeye yayılacak ve nihayetinde Suriye'de bir varlık sorunu halini alacak olan Büyük Ortadoğu Projesi'ni işaret etmiştir.

Emperyalist Batılı güçler, 2003 senesine Irak'ı işgal ederek bu işgalin, dünyanın yeni düzeninin başlangıcı olacağını öne sürmekle kalmamış; aralarında Türkiye'yi de tasavvur ettikleri bütün Ortadoğu ülkelerini, Arap Dünyası'nı ve Afrika'yı, projelendirdikleri yeni düzenin uygulama sahaları olarak görmüşlerdir. Bu anlayışla geliştirdikleri siyasi-iktisadi ve askeri planlarını, bölgede tatbik etmeye girişmekten geri durmamışlardır.

Ortadoğu'da dış egemenliğin, yani devletlerarası eşitliğin emperyalist amaçlarla inkâr ve ihlal edilmesi kadar, iç egemenlik bağlamında "Yasama-Yürütme-Yargı" erklerinin kurumsallaşmamış niteliğinin, dolayısıyla Hukuk

2 Doğan Başaran, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu" Projesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(6), 2017, s. 73.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Devleti ve Demokrasi süreçlerindeki yetersizliğin yol açtığı kırılganlığın, buna bağlı zayıflığın Büyük Ortadoğu Projesi ekseninde, Büyük Ortadoğu Krizi'ni beslediği açıktır.

Bunlardan birincisi, dışta devletlerarası ilişkilerin ve işleyişin emperyalizmin ağır pençesi altında bulunmasından; ikincisi ise, içte iktidar ilişkilerinin ve işleyişinin otoriterizmden koparılamamasından kaynaklanmaktadır. Irak'ın işgalinin, tüm dünyada değerlendirilmesi ve hatta siyaseten kutsanması, bu ülkenin dış ve iç egemenliğinin ihlal edilmesine rağmen gerçekleşmiştir. Irak'ın işgalinin, Batıcı çevreler tarafından siyasi ve toplumsal bir seçenek olarak sunulması, bunun da dünyada medya ve kitleler tarafından kabul görmesi, işgalin meşruiyet kazanmasına yol açmıştır. Böyle bir meşruiyetin varlığından emin hale gelen Batılı güçler, giderek bölgedeki askeri müdahaleleri ve işgalleri arttırmışlar, bunu sıradan bir olaya dönüştürmüşlerdir. Askeri müdahaleyi bir seçenek olarak kullanmak isteyen BMGK'nın daimi beşliler grubu ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), "İnsani Müdahale"yi bir güvenlik ve koruma sorumluluğu olarak uluslararası hukuktan sahaya taşımayı başarmıştır. Böylece neredeyse CIA tarafından belirlenip gerekli görülen ülkelerde, darbe koşullarını hazırlama ve darbe yaptırma faaliyetlerine bir de doğrudan 'insani', aslında askerî müdahale seçeneği eklenmiştir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın küresel distopya, yani dünyanın kötülük mekânı haline getirilmeye çalışılmasında; emperyalist odaklarca bölge ülkelerinin iç-dış egemenlik haklarının inkâr ve ihlal edilmesi yanında; petrol zengini ülkelerde bile görülen toplumsal yoksunluğun artmış olması, bölgeyi emperyalizmin av sahasına dönüştürecek bir risk oluşturmuştur. Ayrıca şunu da hatırlamak gerekir; 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler saldırısına, İslâm dünyası içinden radikal İslâmci suçlu aranmıştır. Bunun için ABD öncülüğündeki Batılı ittifak, âdeta post-modern Haçlı seferine çıkmıştır. Oysa ABD'nin, Usame Bin Ladin ile karmaşık ilişkiler kurduğu ve İslâm'ın radikalizasyonuna yatırım yaptığı bilinmektedir. Bu kılıfı kullanmakta

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

hiç tereddüt etmeyen emperyalist güçler, besledikleri radikalcileri ve teröristleri yok etme iddiası ile yola çıkarak, "Ortadoğu'yu İslâmcı terörden kurtaracağız" algısı üzerinden, bölgede büyük askeri ve siyasi harekete kalkışmışlardır.

Kuşkusuz İslâm'a ve İslâm topraklarına karşı girişilen bu ağır hakaret ve suç girişiminde, Ortadoğu'daki toplumsal yoksunluk ve yoksulluk ile siyasi başarısızlık, emperyalist hareketin tutunumu ve bölgeye yerleşmesi için ortam sağlamıştır.

ORTADOĞU'DA İÇ EGEMENLİK KOŞULLARI

Ortadoğu'da "iç egemenlik koşulları" denilince akla ilk gelen, bölgedeki ülkelerin demokrasiye geçememesidir. Ortadoğu'da yıllarca iktidarı ellerinde tutan iktidar sahiplerinin çoğunun, Batı'da yetişmiş, Batı hayranı, kendi kültürüne ve halkına yabancılaşmış, üstelik Batılı emperyalistlerin güdümünde hareket eden kişiler olması, daha başlangıçta sorunu çözümden ve bölge halkı yararına yol alınmaktan uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda kavramsal içeriğine bakacak olursak; iç egemenlik, sınırları belli bir vatana ve bir ulusa sahip, siyasî karar alıp emir verme süreçlerini belirleyen, yasama-yürütme ve yargı işlevlerini yerine getiren en üstün, bölünemez, devredilemez, sınırsız ve aslî bir iktidarın başta bulunması demektir. Bu büyük iktidar, güç tekeline elinde bulundurarak, kanun yaparak, savaş-barış ilan ederek, yargılama yaparak, para basıp vergi toplayarak kendi egemenliğini perçinler.³

Egemen iktidar, en üstün güç olmasına karşın, mutlak gücünü Yasama, Yürütme ve Yargı erkleri arasında paylaştırır. İç egemenlik, ulusa hâkim olan iktidarın son aşamada en üstün güç olduğunu ve devletin toplum üzerinde mutlak otorite sayıldığını ifade eder.⁴ Gerek Körfez Krizi'ne bağlı olarak

3 Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basımevi, Bursa 2009, s. 49.

4 Zübeyir Barutçu, "Siyasal İktidar ve Siyasal Değişme", *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul 2014, s. 83-106.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Irak'a yapılan ilk askeri müdahale (1991-1992), gerekse sonraki sözde Irak'ın Özgürleştirilmesi Operasyonu (2003) ile 2010 yılının Aralık ayında "Arap Baharı" adıyla cilalanıp servis edilen Arap Dünyası Halk İsyanlarının, içte devlet egemenliğini pekiştirecek bir etki yapması beklenmiştir.

Söz konusu etkinin gerçekleşmesi için de "demokratikleşme" ve "hukuk devleti" kavramları öne çıkarılmış, İslâmcı radikalizme ve hüküm süren otoriterizme karşı, "özgürlük" kavramı üzerinden büyük bir algı operasyonu düzenlenmiştir. Batı müdahaleleri ile demokratikleşmenin, iç egemenliği tepeden tabana, otoriter yöneticiden halka yayarak kurumsallaştıracağı ve bu ülkelerin çağdaş gelişim düzeylerini arttıracak bir rol oynayacağı, aynı zamanda hukuk devleti ilkelerinin kurumsallaşması ile demokratik kazanımların, bir daha geri gitmemek üzere yerleşeceği umudu dalga dalga yayılmıştır. Bu beklenti, ABD'nin Irak'ı işgalinde, bölge insanına verilmiş olan bir vaatken; Arap halk isyanlarında is, bu kez halkın uğruna ölümü göze aldığı kendi kutsal talebi haline gelmiştir.

ABD, Körfez Krizi ile bölgede artan ağırlığına karşılık, dünyadaki meşruiyetini "Yeni Dünya Düzeni" ve "Yeni Ortadoğu" kavramları üzerinden geliştirilen imaj-değerlerle sağlamıştır. ABD, bir yandan tüm dünyaya yeni bir düzen vermeye çalışırken, diğer taraftan da bölgede Ortadoğu dünyasının gelişip kalkınacağı, demokratikleşip adil yönetileceği sözünü vermiştir. ABD, başta Araplar olmak üzere, Ortadoğu halklarının tümüne verdiği bu sözün sağladığı meşruiyete dayanarak, Büyük Ortadoğu Projesi'ni (BOP) hayata geçirmeye kalkmıştır.⁵ Ancak ABD, Saddam Hüseyin yönetimini kısa sürede devirmekte başarılı olsa da Irak'ta işler beklenildiği gibi gitmemiştir; hem direniş hareketleri hem de Irak'lı siyasi

5 Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve "Dört Tarz-ı Siyaset", *Gazi Akademik Bakış*,1(1), 2007, s. 52.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

liderler arasındaki ihtilaflar, istikrarlı ve güçlü bir yönetimin kurulmasına engel olmuştur. Bu durumda vaat edilen ve beklenen bir “demokrasi dalgası” Irak'ta ortaya çıkmamıştır.⁶

Bunun tam tersine, Irak'ın işgalinden sonra yaşanan kaosla beraber ülkede birçok Iraklı, yaşadığı savaş travması nedeniyle zor günler geçirmiş, bunların önemli bir kısmı intihar etmiş, bir milyondan fazla kişi katledilmiş, tecavüz ve işkencelerin olağanlaşmasına zemin hazırlanmıştır. ABD, hem başarısız bir devlet durumunda kalmış hem de işlediği katliam ve tecavüzler nedeniyle tarihin sayfalarında kara bir leke oluşturarak adını yazdırmıştır. DEAŞ bu dönemin kanlı terör yapılanması olarak bölgeye musallat olmuş, yüzlerce insanı katletmiştir.⁷ ABD ise Ebu Gureyb Cezaevi'nde de tarihin sayfalarına utançla geçen birçok savaş suçunu işlemiştir. Bölgede, İran ve Suudi Arabistan'ın kışkırttıkları, çok ağır bir mezhep savaşları süreci ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu'nun geleneksel toplumsal ve siyasi yapısında, her zaman sert bir otoriter düzen hâkim olmuştur. Otoriter iktidar sahipleri –kral, emir, başkan- veya tek parti -Baas Partisi- Ortaçağ feodal dönemlerine ait bir anlayışla ülkelerini yönetmişlerdir. Arap dünyasında halkın katılımı, yani karar verme süreçlerini yönlendirmesi, yapılan seçimlere rağmen sınırlıdır. Arap yurttaşlardan beklenen, hükümetin kararlarına uyması ve muhalif olmamasıdır.

Her şeyden önce çoğulcu ve muhalefetin var olduğu bir siyasi ortam bulunmamaktadır. Saddam Irak'ında ve Suriye'de ise muhaliflerin katledildikleri, türlü işkencelere uğradıkları da bilinmektedir. Tıpkı Batı'nın

6 Aksine bölgede mevcut otoriter rejimler, kendi “teröristlerini” etkisiz hale getirmek için, “Amerikan yöntemlerine” başvururken, Irak'ın işgali direniş örgütlerinin ve radikal grupların daha fazla militan toplamasına yardımcı oldu. Diğer taraftan bölgedeki muhafazakâr yönetimlerin “demokratikleşme çabalarına” uyum sağlamaya çalışmalarına karşın; BOP, ABD'nin geleneksel müttefiklerini rahatsız etmiştir, (o dönemde) özellikle Suudi Arabistan ile ilişkileri iyice gerilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Bayram Sinkaya, *Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler*, Orsam Yayını, Ankara 2016, s. 6.

7 Fatma Anıl Öztıp, “Yabancı Terörist Savaşçıların Motivasyon Faktörleri: DEAŞ ve YPG Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1), 2021, s. 102.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

totaliter rejimlerinde olduğu gibi, Ortadoğu'nun otoriter rejimleri halkın desteğini, kendi meşruiyetlerinin dayanağı olarak kullanmışlar ama halkın karar verme süreçlerine katılımını olabildiğince önlemişlerdir. Eleştirel düşünce ve eleştirel yayın organları yasaklanmıştır. Devlet, sivil toplumun bütün varlığını kontrol altına alarak, sivil topluma yaşama imkânı vermemiştir.

Ortadoğu'nun iktidar sahipleri, yıllarca ağır şiddet biçimlerini uygulamaktan, muhalifleri infaz etmekten, kimyasal silah, msket bombası ve her türlü savaş silahını kendi halkları üzerinde kullanmaktan kaçınmamıştır. Hükümet, kamuoyunu memnun etme sorumluluğu yokmuş gibi pervasızca davranmıştır ve kamuoyunu etkileyecek bir serbest tartışma ortamı da çoğu zaman söz konusu olmamıştır. Bu noktada ülkeden ülkeye değişse de, genel olarak polis, istihbarat ve ordu, yurttaşlar üzerinde kontrol ve şiddet mekanizmalarına sahip olabirmiştir. Devlet, bir tüzel kişilik iken, bu bölgede yöneticinin şahsında kişileştirilmiş ve yönetici bir Ortaçağ hükümdarıymış gibi, pek çok şeyin sahibi kabul edilmiştir. Bu anlayışla hükümeti destekleyenler öne çıkmışlar, kadroları ele geçirmişler, muhaliflerse ya kaçıp gitmişler ya da can korkusundan yeraltına çekilmişlerdir. Bu tür bir otoriter düzen, on yıllar boyunca sürmüş, demokratik koşulların güçlendiği bir toplumsal-siyasal sistemin gelişmemesi, emperyalist odaklarca arzu edilen sömürü koşullarını her zaman canlı tutmuştur.

2010 yılının Aralık ayında ilk defa Ortadoğu halkı, yönetimden hesap sormaya başlamış ve bu amaçla sokağa çıkmıştır. Ancak başlatılan halk isyanlarında, bölgede ağır bir *toplumsal yoksunluk* olarak bilinen demokrasi, hukuk devleti, adalet ve hakkaniyet yetersizliği adına ortaya atılan talepler, Batılıların askeri müdahale desteğini/aslında isteğini meşrulaştıracak olan kaos ortamının doğmasına yol açmıştır. Genel anlamda bakıldığında, bu isyanlara bağlı olarak halkı memnun edecek demokratik iyileşmeler yine gerçekleşmediği gibi; hukuk devleti, adalet, hakkaniyet ve refah artışı açısından da tatmin edici bir sonuca ulaşamamıştır.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'ne karşı, yabancı güçlerle iş birliği yapmaya zorlanan bölge halkı, bu defa da kendi ulusal iktidarlarına karşı, aynı şekilde Batılı yabancı güçlerle işbirliğine girişmeye zorlanmışlardır. Oysa halk isyanlarıyla kurulu düzene karşı başkaldırıları, iç egemenliğin güçleneceğine ve otoriter keyfiyetten kurtularak, egemenliğin gerçek sahibi olan halka ineceğine inanıyorlardı. Bu bağlamda daha demokratik, daha adil bir düzen kurulacağını, halkın refah seviyesinin yükseleceğini hesap ediyorlardı. Fakat bu iyi niyetli taleplerin, siyasî arenadaki karşılığı yine ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genel olarak sonuç bir hayal kırıklığı olmuştur; hatta kimi ülkelerde büyük travmaların yaşandığı bir sosyo-politik kargaşa süreci doğmuştur. Bunun ötesinde Ortadoğu bölgesi, uluslararası güç ilişkilerinin ve emperyalist dönüşümlerin kıskacına daha fazla girmiştir.

Üstelik bölgedeki otoriter iktidar modeli, yöneticiler değişse bile, yeniden başat konuma gelmiş, siyasi iklim kimi ülkelerde daha anti-demokratik bir sürece evrilmiştir. Bir başka ifade ile Ortadoğu'da iç egemenliğin denetimi, yine Batı güdümlü otoriter yöneticilerin elinde kalmıştır. ABD bölgeye demokrasi getirme projesinden vazgeçerek, bölgenin hâkim yönetim tarzı olan otoriterizme fırsat vermiş, daha ötesi buradaki emperyalist çıkarlar uğruna, terör odaklarıyla ilişkiler geliştirmekten ve terör odaklarına yatırım yapmaktan hiç kaçınmamıştır.

Bölgede arka arkaya gelişen kanlı siyasi olaylar, sözde Batı'dan gelecek bir demokrasi beklentisinin rafa kaldırılmasına yol açmıştır. Halk isyanlarındaki beklentilerin karşılanmasına, ilk kıvılcımın ateşlendiği Tunus'un, bir dereceye kadar daha yakın olduğu söylenebilir. Buna karşın bir devrim gerçekleşen Mısır'da, adım adım demokrasiden uzaklaşmıştır. Mısır'da büyüyen halk isyanı karşısında Hüsnü Mübarek yönetimden uzaklaşmış, onun yerine Muhammed Mursi geçmiştir. Fakat Mursi'yi radikal İslamcılıkla suçlayan ordu bürokratları, 3 Temmuz 2013 tarihinde

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

askeri bir darbe yaparak onu indirip, yerine General Abdulfettah Sisi'yi getirmişlerdir. Sisi'nin idaresi altında yeniden otoriter ve yine güdümlü bir yönetim başa gelmiştir.⁸

Halk isyanlarının yaşandığı hemen her ülkede otoriter düzen kurulmuş ve demokratikleşmeye açılacak kapıların önüne engeller yerleştirilmiştir. Bu engellerin kaldırılıp kaldırılamayacağı bugün bile belirsizdir. Otoriterleşen iktidar seçkinleri, iç egemenliği bozuma uğratmışlar ve siyasi meşruiyeti şüpheli hale getirmişlerdir. Meşruiyeti şüpheli olan bir iktidarın da karar verme ve hükmetme yetkisinin itibarı şüpheli hale gelmiştir. Kaldı ki; devlet iktidarının başka hiçbir güce bağlı olmadığı, bundan dolayı başka hiçbir otorite tarafından sınırlandırılmayacağı, kendi sınırları içinde son sözü söyleme yetkisinin devlete ait olduğu düşüncesi, iç egemenliği açıklayan en temel prensiptir.⁹

Burada karşımıza çıkan birinci sorun, Ortadoğu'daki halk ayaklanmalarının güdümlü ayaklanmalar olup olmadığıdır. Her ne kadar devlet, kendi iradesine karşı gelebilecek olanlar üzerinde mutlak hâkimiyet kurarak siyasi egemenliği sağlamış olsa da modern anlamdaki egemenliğin gerçek sahibi halktır. Bu bağlamda halkın, güdümlü değil, özgürleşime uğramış olması esastır. Diğer yandan siyasi iktidarın da *proxy* (temsil/ vekil) ilişkisinden uzak olması ve böyle bir ilişkiye girmemesi gerekir. Bir devlet içinde bulunduğu tarihî, siyasî, iktisadî ve toplumsal koşullardan etkilenirken, bu etkileşim ortamında kendi iradesini hem geliştirir hem de ortaya çıkarır.

1990'lı yıllardan beri, Ortadoğu ülkelerinde bir yandan siyasî İslamcı otorite iktidara oynamakta; diğer yandan ise, başta ABD olmak üzere Batının ilgisi bölge üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kuşkusuz bu yoğunlaşmaya küreselleşme sürecinin etkilerini de katmak gerekir. Küreselleşme, birçok

⁸ Sinkaya, a.g.e., s. 7.

⁹ Mehmet Turhan, *Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara 2003, s. 217.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

çelişkiler üretmiş, Ortadoğu'nun gidişatında hem olumlu katkıları hem de olumsuz tarafları olmuştur. Küreselleşme sürecinin olumsuz yanı, sömürünün hegemonik rıza altında yapıldığı bir dönemi Ortadoğu'da başlatmıştır. Olumlu tarafı ise küreselleşmenin karmaşık süreç ve ilişkiler başlatması neticesinde, dünya gücünün tek elde toplanmasına izin vermeyecek bir karmaşıklığın önünü açması ve böylece bölgenin ABD'nin kontrolünden çıkma umudunu barındırmasıdır.¹⁰

Kuşkusuz Ortadoğu bölgesinde güdümlü yönetimler halen egemendir ve yer yer bir iç egemenlik krizi sürmektedir. Örneğin Irak'ta üniter yapıyı tehdit eden devlet-altı gruplar devletleşme çabası içine girmişler ve devlet içinde devlet inşa etmeye kalkışmışlardır, bala gelen hükümetler bu güçlerle çok ciddi bir mücadele yaşamıştır. Ancak Türkiye'nin başarılı askeri müdahaleleri ile bir terör devletinin önü kesilebilmiştir.

Bölgeye ABD gibi, Fransa'nın ve Rusya'nın da ilgisi yoğun olmuştur. ABD dışında Fransa, Rusya, İsrail ve İran oyun kurucu rol oynamaya çalışmıştır. Bu durum kadim toprakların dengesini iyice bozmuştur. Örneğin bugün Suriye'de parçalanmış bir egemenlik, hatta egemenlik kaybı söz konusudur. Arap Baharı isyanlarının yaşandığı bölgede, bütün Ortadoğu havzasını etkileyecek bir iç egemenlik krizi ve egemenlik kaybı olduğu görülmektedir. Ülkelerin bazılarında keyfiyet, otorite, şiddet ve terör "egemen devlet" iddiası ile varlık bulmuştur. Muazzam bir insanlık dramı, göç, mülteci akını dışında, Türkiye'yi de tehdit ve meşgul eden, kirli bir siyaset ve vekâlet (*proxy*) ilişkileri sahnelenmiş olup, Türkiye terör ile sözde rıza göstermeye zorlanmıştır.

Ortadoğu'da bedenlenen toplumsal-siyasi gerilim, iç egemenlik üzerinde büyük baskı üretmiş, bu baskı siyasi iktidarları alaşağı etmiş, toplumsal yapıyı bozarak ayrılıkçı veya köktenci devlet-altı grupları ve etnikçi terör yapılanmalarını palazlandırmış, dahası en geçerli, en üstün, sınırlandırılmaz güç konumundaki devletin iktidar niteliğini itibarsızlaştırıp,

¹⁰ Özkul, a.g.m., s. 17.

meşruiyetini hasara uğratmış ve nihai karar organı olarak devleti zaman zaman ikincilleştirmiştir. Ortadoğu devletlerinin bazıları, Osmanlı Devleti parçalanarak, 20. yüzyılın başında sözde antlaşmalarla görece ısmarlama, bölgedeki Batılı casusların raporlarına göre kurulmuştur.

21.yüzyılın başında ise bu devletlerin bazıları, yine görece ısmarlama olarak çökertilmeye çalışılmıştır. Emperyalist güçler tarafından uygulanan tutumlar, Ortadoğu'daki devletlerin sahip olduğu topraklar üzerinde yaşayan halklar sanki hiç yokmuşçasına, sanki ülkeler insansızmışçasına, sanki o topraklar vatan değilmişçesine, yalnızca "petrol kaynağı olan toprak" anlayışına odaklanan bir muamele biçiminde dayatılmıştır. Ortadoğu halklarının epeyce bir kısmının yaşadıkları koşullar, güvenlik krizini aşmış ve bir iç egemenlik yoksunluğu halini almıştır, bölgede yıllarca yaşanacak bir kimlik ve varlık krizi türetilmiştir.

ORTADOĞU'DA DIŞ EGEMENLİK KOŞULLARI

Batılı jeopolitikçiler tarafından Ortadoğu olarak adlandırılan bölge, büyük ölçüde *Arap Dünyası*, coğrafi olarak Arabistan ve Hind yarımadası arasındaki ülkeler ile Kuzey Afrika'daki ülkeleri kapsar. Bölge enerji kaynakları yanında, kara ve deniz stratejileri bakımından önem arz etmektedir. Bu nedenle sadece jeo-politik değil, aynı zamanda jeo-ekonomik bir değere sahiptir. Bu bağlamda kavramsal içerik açısından ele aldığımızda; dış egemenlik, devletlerin devletler sistemi içinde hukuken eşit konumda olmaları, bu anlamda bir devletin hiçbir devlete bağımlı olmaması, devletlerarası bir hiyerarşik itaat ilişkisinin bulunmaması demektir.

Devletlerin uluslararası sistemde, eşit özneler olarak belirmeleri, birbirlerinin iç işlerine karışmamaları, böylece fiili bir özerkliğe sahip olmaları olarak anlaşılabilir.¹¹ Devletlerin hukuken eşit konumda olduklarının kabul

¹¹ Stuart H. Graham Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University, Princeton 2001, s. 230.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

edildiği sistemde, bir devletin bir başka devletin iç işlerine karışmasının mümkün olmadığı ve bir devletin bir başka devlet/devletler karşısında itaat etmesi gerekmediği bir uluslararası düzenin işlevsel kılınmasıdır. Devletler sistemi içinde her bir devlet, ayrı ayrı bu egemenlik niteliklerine sahip olmak durumundadır. Uluslararası sistem, egemen bağımsız birimler olarak belirledikleri ve normatif açıdan birbirlerine karışma haklarının bulunmadığı bir “anarşi” ortamını resmeder.¹²

Burada şu gerçeği ifade etmek gerekir ki; bir ülkenin dış egemenlik bakımından tam bağımsız olması, güçlü bir iç egemenliğin bulunması ile doğru orantılıdır. İç egemenliği tehdit altında olan bir devletin dış egemenliğinin de tehdit altına girmesi mümkündür. Devletler sisteminde, iç egemenlik ile dış egemenlik karşılıklı olarak birbirlerini beslemektedir. Bu anlayış bir bakıma içte düzeni kurma ve koruma arayışlarını doğurmuş, dış dünya açısından genel hatları hukukla belirlenmemiş bir iç yapının bulunmasını zorunlu kılmış ve aslında böylece “iç düzen”, “dünya düzeni”ne tercih edilmiştir.¹³ 20. yüzyılın başında öne çıkan “ulusların kendi kaderini tayin etme”, yani geleceğini belirleme hakkı, ulusların egemenlikleri olgusu üzerinden iç egemenliği temsil etmektedir. Bu da ulusların kendi devletlerinin geleceklerini, kendi iradeleri aracılığı ile kurmalarını ve korumalarını açıklamaktadır. Devletlerarası sistemde, dayatılan her hangi bir dış baskı sonucunda, hukuken birbirinin eşiti olan devletlerin iç işlerini yönlendirmek veya o devletin iç işlerine zarar vermek mümkün değildir. Bu bakımdan herhangi bir başka devletin, bir devletin kendi vatandaşları ile olan bağlayıcı gücü üzerinde bir zorlama, yönlendirme veya müdahale etme hakkı yoktur, belirlenmiş böyle bir hukuk kuralı bulunmamaktadır.

Ortadoğu bölgesine baktığımızda, devletler sistemindeki hukuki eşitlik ilkesinin ihlâl edildiği ortadadır. Gerek pozitif egemenlik olarak iç egemenlik durumu, gerekse negatif egemenlik olarak dış egemenlik bakımından bir

¹² Emrah Beriş, *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, Lotus Yayınları, Ankara 2006, s. 41.

¹³ Beriş, a.g.e., s. 41.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

kriz sarmalı ile karşılaşmıştır. Ortadoğu'nun yakın zamanda halk isyanı yaşamış devletleri, sanki bir devletler hukuku geçerli değilmişçesine hem dış hem de iç egemenliklerini koruyup yaşatmada ağır bir müdahale ile karşı karşıya kalmışlardır. Aslında ülkesi üzerindeki hâkimiyeti zayıf olan devletler, ülkedeki genel siyaseti belirleme gücünü kaybetmektedir. Lübnan, Amerikan müdahalesi sonrasındaki Irak ve iç savaş içindeki Suriye, bunun en açık örnekleridir. Bu gibi durumlarda devletlerin, bu ülkelere müdahaleleri artarken, ülkenin iç siyasi arenasında da devlet-dışı aktörler ön plana çıkmaya başlamaktadır.¹⁴

Eskiden yalnızca bir iç sorun olan veya bir iç sorun olarak görülen, hatta bir iç sorun olarak göz ardı edilip önemsenmeyen ve birçoğu yapısallaşmış sıradanlaşmış ülke içi sorunların bazıları, bugün artık bir uluslararası sorun olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte uluslararası savaş suçlarına uygulanan yaptırımların, örneğin Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ndeki yargılamalarda olduğu üzere; kimi ülkelerin yöneticilerine bir uluslararası suçlu olarak bakılması ve daha öteye giderek bu sözde siyasi suçluları hedef alan askeri bir müdahalenin yapılmasının gündeme gelmesi, Libya'da olduğu gibi veya tam tersi, uluslararası hukukun gerçekten de yargılayıp cezalandırması gereken katliamcıları bile görmezden gelip onlara bir siyasetçi itibarı göstermesi, bu bağlamda tam da Hocalı soykırımını yapan Ermenistan siyasetçilerinde olduğu gibi, aslında tartışmaya çok hem de çok açıktır.¹⁵

Günümüzde devletler, iç egemenlik alanlarında yalnız başına bırakılmamaktadır. Bundan dolayı günümüz devletlerinin iç egemenliklerini ve bu egemenlik alanı içinde kalan birincil sorumluluklarını, kendi

¹⁴ Sinkaya, a.g.e., s. 12.

¹⁵ Betül Karagöz Yerdelen, "Birleşmiş Milletler'in 70. Yılında Devletlerin İnsani Sorumluluğu ve İnsani Müdahale Sorunsalı", *Küresel Yönetişim Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM*, TASAM Yayını, İstanbul 2016, s. 56.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

yurttaşlarını insanlığa karşı işlenen suçlardan, etnik temizlikten, soykırımdan, kitlesel açlıktan, zulümden, felaketlerden ve savaş suçlarından koruması oluşturmaktadır.

Kendi yurttaşına karşı görevini yerine getirmeyen, onları koruyamayan bir devlete, BM kararı ile “Koruma Sorumluluğu” ilkesinden hareketle “İnsani Müdahale” (askeri müdahale) yapılabilir. Ancak şimdiye kadar yapılan müdahaleler, her seferinde ağır eleştiriyi karşılamıştır. Örneğin etnik iç savaşta tam iki yüz bin insanın öldüğü, iki milyon kişinin evinden olduğu ve tam dört milyon insanın ağır bir kıtlıkta kaldığı Darfur’a yapılan müdahale “gecikmiş” olmakla eleştirilirken; Libya’ya yapılan müdahalenin ise “gereksiz” olduğuna dair görüş birliği belirmiştir. Burada başlıca sorunsal haline gelen, bu müdahalelerin gerekliliğinden çok, hukuku siyasileştiren bir devletlerarası çıkar örtüşmesinin veya çatışmasının yaşanıp yaşanmadığına dair duyulan samimiyetsizlik, hatta kuşkudur; çünkü Batının ve Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinin insan hakları konusundaki samimiyeti giderek kuşkuya açık hale gelmiştir.¹⁶

Günümüzde insanlığın karşılaştığı çatışma şekilleri olan, büyük güçler tarafından, küçük aktörler ve onların vekâlet görevi verdikleri, yani kiraladıkları devletler, terör örgütleri, savaş şirketleri, özel ajanlar gibi aslında kuklalar yoluyla yürütülen ve amacı bölgesel hâkimiyet olan vekalet savaşları, nihai hedefi belli, ancak belirli bir düzeni olmayan taktik ve stratejiler, terörist saldırılar, siber teknoloji tabanlı saldırılar gibi, çeşitli enstrümanları ihtiva eden hibrit tehditlerdir. Bu koşullarda, dünyada yarattığı ani ve hazırlıksız durumlarla ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik sistemlerinde istikrarsızlıklara neden olan, düşük seviyede kuvvet ve teknoloji kullanarak etkin olabilen asimetrik tehditler ile uluslararası ortam

¹⁶ İç sorumluluklarını yerine getirmeyen veya getiremeyen devletler, “başarısız devletler” olarak sayılmakta ve başarısız devletlere karşı “koruma sorumluluğu hakkı” doğmaktadır. Bu durumda Bileşmiş Milletler Şartı’nın belirlediği sınırlar içinde kalmak koşuluyla, uluslararası toplum o devlete karşı silahlı veya silahsız müdahalede bulunabilmektedir. Dünya toplumları, “askeri müdahale” kavramı yerine, “insani güvenlik” ve “koruma sorumluluğu” kavramlarının kullanılmasını benimsemiş, ama sözü edilen müdahalenin ne ölçüde “insani” olduğunu ise kavrayamamıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Karagöz, a.g.m., s. 54.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

bir dehlize dönüşmüştür.¹⁷ Bu dehşet hâli, büyük bir belirsizliğin yerleştiği uluslararası dünyanın en kötü koşullarının oluştuğu Ortadoğu'da, tam da Bahar'ı beklerken ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın tarihe karışmasından sonra, hiç tahmin edilmeyen bir gerilim ve şiddet sarmalı dünyaya yayılmış, Ortadoğu bir ateş hattının ortasında kalmıştır.

Birleşmiş Milletler, değişen dünyayı algılamaya meyil etmekte ve dünyanın gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalmış, daha ötesi BM Güvenlik Konseyi (BMGK), ülkelerin iç ve dış egemenlikleri üzerinde zaman zaman tehditkâr bir güce dönüşmüştür. Uluslararası güven ortamını tehdit eden bir "egemenlik" ihlâli, dünyada yaşanan güvenlik krizinin en karanlık yönünü oluşturmaktadır. BMGK'nın ise uluslararası hukuku ve hakkaniyeti hiçe sayarak, emperyalist hedeflerin bu karanlık alanda yoğunlaşmasına aracı olduğuna ve hatta yardım ettiğine dair bir şüphe oluşmuş durumdadır.

Bu noktada yüz yıllık tarihe göz atarsak; 1916 yılında imzalanan *Küçük Asya Antlaşması*, yani *Sykes-Picot Antlaşması* ile İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından Anadolu'da Doğu Anadolu bölgesi, Güney Doğu Anadolu bölgesi, Akdeniz bölgesinin doğusu ve Karadeniz bölgesinin doğusu ile Arap Dünyası olarak adlandırılan Ortadoğu'daki Osmanlı topraklarını kendilerince paylaşmışlardır. Aynı yıl karadan, denizden ve havadan Doğu Karadeniz'i işgal eden Ruslar, Giresun'daki *Harşit Vadisi Savunması*'nın büyük başarısı karşısında daha fazla ilerleyememişlerdir. Osmanlı Ordusu, Giresun Milis Kuvvetleri ve Teşkilat-ı Mahsusa neferlerinin gösterdiği büyük savunma sonucu aylarca Harşit Çayı'nı geçemeyen işgalci Rus ordusu, tam 16 ay sonra çok büyük bir iktisadî kayıp vererek Doğu Karadeniz ve ardından Doğu Anadolu'dan geri çekilip, artık Ruslar için tek umut haline gelen Moskova'daki Kızıl Devrim'e destek vermeye gitmişlerdir.

17 V. Gönül, "Sunuşlar", *Küresel Yönetişim Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM*, TASAM Yayını, İstanbul 2016, s. 19-24.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

Öte yandan İngilizlerle toprak paylaşımında yenilemeyen Fransızlar arasında *Suriye Antlaşması*, 15 Eylül 1919 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, İngilizler, *Sykes-Picot Antlaşması* ile Fransa'ya verilmiş olan Kilis, Urfa, Antep, Maraş, Adana, Mersin, Kozan (Sis) ve Cebel-i Bereket (Osmaniye) sancaklarından ve Suriye'den çekilmişler, bunların yerine ise Musul'u almışlardır. Nitekim Kurtuluş Savaşı ile Anadolu topraklarından ve Türkiye'den bütün düşmanlar sökülüp atılmıştır. Fakat Ortadoğu'daki Osmanlı toprakları elden çıkmıştır. *Sykes-Picot* ve *Suriye Antlaşmaları* sonrasında, Ortadoğu'da oluşan yeni jeopolitik düzen farklı sorunların üretilmesini tetikleyecek koşulları buralara inşa etmiştir.

Bu koşullar da 20. ve 21. yüzyıllarda, bölgesel istikrarın tahrip olmasına ve yapısal kaos oluşmasına sebep olmuştur. Bunları şöyle toplamak mümkündür: 1. Ortadoğu'da bir asır kanlı bir şekilde sürecektek olan etnik, siyasi, coğrafi bölünme ve parçalanmaların kapısını aralamıştır; 2. Bölgedeki mezhepsel fay hatlarını tetikleyerek derinleşmesine sebep olmuştur; 3. Filistin Sorunu'nun derinleşmesine sebep olarak Arap-İsrail ihtilaflarını körüklemiştir; 4. Arap sosyalizmi, Arap milliyetçiliği, Baasçılık, Nasırizm, radikal selefilik gibi, ideoloji ve fikir ayrılıklarını körükleyerek, bölgede kimlik krizlerine sebep olmuş; dolayısıyla bölgenin sosyo-kültürel yapısını tahrik etmiştir; 5. Bölgede diktatöryel rejimlerin kökleşmesine zemin teşkil etmiştir.¹⁸

Bu koşullar altında iç egemenlik gibi, dış egemenlik de yüzyıl boyunca ağır bir tahribata uğramış ve bölge ülkeleri, önce Rusya ile İngiltere arasında gelip gidip destek arayarak ayakta durmaya çalışmış, sonra değişen dünya konjonktürüne göre, Avrupa ve ABD ile sömürü ilişkileri ekseninde yakınlaşmalar gerçekleştirmiştir. Önemli bir gelişme olarak 1937 yılında, Atatürk'ün de arzusu ile *Sadabat Paktı* Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanmıştır. Bu paktın iki temel amacı bulunuyordu;

18 Mustafa Sitki Bilgin, "BOP, Ölü Doğmuş Bir Plandır ve Başarı Şansı Çok Azdır," *Büyük Ortadoğu Kuşatması*, Atilla Akar, der., Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 661.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

sınır sorunlarını *-Irak ve İran arasındaki Şat ül Arap sorunu-* çözümlmek ve elbette buradaki ülkelerin bağımsız olduklarını vurgulamaktı. Paktı, 1979 senesinde İran İslâm Devleti feshetmiştir. Oysa modern Ortadoğu tarihi açısından bu pakt son derece önemliydi.

Bölge ülkeleri kendi inisiyatifleri ile bir araya gelerek stratejik, güvenlik ve dış politika konularında ilgili sorunlarına çözüm üretebilmişler ve bölgesel işbirliği imkânı yakalamışlardı. Bu uyumlu işbirliği Türkiye'nin de uluslararası itibarını arttırmış ve bölgenin lideri olarak görülmesini sağlamıştı.¹⁹ İsrail'in 1948 yılında bir devlet olarak kurulması ile Ortadoğu giderek daha sorunlu bir coğrafya olmuştur.

Başta ABD ve İngiltere olmak üzere, Batı dünyasının İsrail devletini tanıması ve yakın ilişki kurması; Ortadoğu, özellikle Arap halkında şaşkınlık, kırgınlık ve kızgınlık oluşturmuştur. Oysa Batı dünyasının beklentisi Ortadoğu'yu kalkındırmak ve sosyal-ekonomik reformlar yaparak geliştirmek, sanayi desteği yanında altyapı desteği de vererek sistemsel bir iyileşme sağlamaktan çok uzaktı; Batılılar, Ortadoğu'nun sömürü alanlarını keşfetmekten ve en maliyetsiz biçimde buraları sömürmekten ibaretti. Bu amaçla sözde Ortadoğu'yu kalkındırma, destekleme ve geliştirme projeleri üreterek işbirliği denemeleri yapmış olsalar da; gerçekler BOP'a kadar giden bir hegemonya ve sömürü oyununu ifade etmektedir. BOP da diğer projeler gibi, bir demokratikleştirme ve özgürleştirme atılımı olarak sunulmuştur. Ancak *Arap Baharı* isyanları sonucunda ortadan kalkmış görünmektedir. Zaten yeni bir sömürü oyunundan başka bir şey olmadığı iyice anlaşılmıştır. Bir anlamda, BOP, ölü doğmuş bir plandır.²⁰

¹⁹ Bilgin, a.g.m., s. 663-667.

²⁰ Bilgin, a.g.m.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

Sonuç olarak *Sadabat Pakti*'ni tüm bölgeye yayamayan ve yaşatamayan Ortadoğu ülkeleri, içte ve dışta egemenlik haklarına yapılan saldırı ve tecavüzleri sineye çekmek zorunda kalmışlardır. Bölge, büyük güçlerin hegemonya mücadelelerine ev sahipliği yapmış ve bu koşullar altında, hiç yaşamadığı kadar sömürülmüş, halkı kıyıma maruz kalmış, egemen devlet niteliği, iç huzursuzluklar ve dış tehditler yanında, süper güçlerin müdahaleleriyle büyük yıkıma uğratılmıştır. Aynı zamanda dehşet bir terör çok boyutlu olarak ortaya çıkmış, Türkiye dahil bölge ülkelerine bela olmuştur.

ORTADOĞU'DA "TOPLUMSAL ADALET" YOKSUNLUĞU

Bütün Arap ülkelerini, çoğunluk Arap olsa bile, tek bir etnik köken, tek bir kültürel-toplumsal birikim ve tek bir iktisadi-siyasi yapı olarak düşünmek mümkün değildir. Bununla birlikte tarihi geçmişe ve bugüne yansıyan gerçekliğe baktığımızda, ulus-kimlik ve egemenlik inşasının, muazzam genişlikteki coğrafyaya yayılmış insanların sorunları arasında başlıca yeri aldığını görüyoruz. Bunun da temel nedeni, bu bölgede kabile düzeninden, modern ulus-devlet düzenine geçmekte geç kalınmış olmasıdır.

Bu zayıf noktadan hareketle, iç savaflara sürüklenen bölge ülkelerinde, devlet yapısı ve kurumları büyük zarar görmüştür. İç savaşlar kısa sürse bile, özellikle iktisaden yoksul ülkeler, çok daha zor duruma düşmüşlerdir. Örneğin son dönemde Yemen tam da böyle bir ülke örneğini oluşturmaktadır. Toplumsal yoksunluk ve yoksulluk durumuna eşlik eden iç savaşlarla birlikte, "sivil toplumun aşırı cılız yapısı, iktisadi güçsüzlüğü ve dış müdahaleleri getirmiş, bu da Yemen'i her alanda tahrip etmiştir."²¹

²¹ Shelia Carapico, *Civil Society in Yemen: The Political Economy of Activism in Modern Arabia*, Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge 1998, s. 37-41.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

“Toplumsal yoksunluk”, bir toplumda aynı eksikliğin sürekli hissedilmesi ile on yıllar içinde ortaya çıkan ve kamusal bilince yansıyan tutum ve davranıştır. Ortadoğu dünyası genel olarak on yıllarca adil olmayan ve kendilerine iyi davranmayan iktidarlar/iktidar seçkinleri tarafından yönetilmiştir. Zaman zaman bunun tersi örnek liderler çıkmış olsa da genel olarak otoriter ve hatta keyfi despot yönetimlere boyun eğilmiştir. Bu da bölge halklarında, halk isyanlarını ve devrimi tetikleyen başlıca duygu kabarması ve öfke patlamasının sebebi olmuştur.

Nitekim Arap Baharı olarak adlandırılan ve bütün Orta Doğu’ya hızla yayılan hareketi, Avrupa’da yaşanan 1848 devrimlerine veya 1989 yılındaki Büyük Hareket’e (SSCB’nin dağılması) benzetenler olmuş, Arap Dünyası’ndaki demokratikleşmenin şafağında bulunduğu öne sürülmüştür.²² Oysa toplumsal yoksunluğun bir dışa vurumu olan “Arap Baharı” isyanları, duygu kabarması ve öfke patlaması altında gerçekleşmişti, bu bağlamda bir devrim stratejisi belirlenmemiş veya buna imkân tanınmamıştı. Burada, dünyada tam yedi kez darbe yaptıran Amerika Birleşik Devletleri Haber Alma Örgütü CIA’in ve benzeri örgütlerin kontra-espiyonaj faaliyetlerini hesaba katmak da gerekir. Kontra-espiyonajcılarının, üzerinde çalışacakları ve Arap toplumunu harekete geçirecekleri, yoksulluk ve yoksunluk halinin zaten var olduğu, bu durumun emperyalist güçlere koz verdiği, altta verilen tablo incelendiğinde hemen dikkati çekecektir.

Yapılan Ortadoğu çalışmaları, petrol-dolar zengini birçok Ortadoğu ülkesinde de çok ciddi bir uluslaşma, sivilleşme, demokratikleşme ve laikleşme eksikliği yanında, güçler ayrımı ve hukuk devleti yetersizliğinin bulunduğunu göstermektedir. Bölgedeki kirli savaşlar da zaten, ülkelerin bu alanlardaki yetersizliklerini kullanarak yürütülmektedir. Bir de buna mutlaka “bilinçli azınlık” (*the conscious minority*) ve “bilinçsiz çoğunluk”

²² Derya Göçer Akder “Theories of Revolutions and Arab Uprising: The Lessons from the Middle East”, *Ortadoğu Etütleri*, 4(2), 2013, s. 85-110.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

(*the unconscious majority*) eşitsizliğini eklemek gerekir. Emperyalist güçler, ülkelerin yetersizlik alanlarından sızarak, söz konusu ülkelerdeki hegemonyalarını arttırmakta, buraları çok boyutlu alanlarda tahrip etmekte ve nihayetinde o ülkeleri topyekûn sömürmektedir.

Söz konusu bölgede, 1990'lı yılların başlarında bir askeri müdahale ve sözde "haklı savaş" gerçekleştirilmiştir. 2000'lerin ortasında insani müdahale ve sözde koruma sorumluluğu savaşı yapılmıştır. 2010'ların ortasında ise, arkadan yönetim, *proxy*/vekâlet ve kirli savaş taktiği uygulanmaya başlanmıştır. 2020'de ise PKK uzantıları aracılığı ile terör devleti inşa edilmeye çalışılmaktadır. ABD yetkilileri, Suriye ve Irak'taki PYD teröristlerini "çıkar ortağı" olarak gördüğünü açıkça ifade etmiştir.²³ Oysa parçalara ayrılmaya çalışılan halkların yapacakları, bunun tam tersine birbirine kenetlenmek ve uluslaşmak olabilir. Her bir Ortadoğu insanının, "bilinçli çoğunluk" olarak "uluslaşma, sivilleşme, laikleşme ve demokratikleşme" temelli aktör-olguların, gerçekte milletleri ve devletleri "egemen yapan" güç olduğunu kavraması gerekirken, bu gerçeğin tam tersi işlemektedir. Bir ülkede eğer "bilinçli çoğunluk" belli bir oranda yoksa iç egemenlik zaten yok demektir, eğer iç egemenliğin meşruiyeti tartışmaya açıksa, o zaman da dış egemenlik sağlanamaz ve ülke kaçınılmaz olarak bir av haline gelir.

Ortadoğu'da bu olguların iyi gelişmemiş olması, her alana nüfuz eden bir "toplumsal adalet yoksunluğu" olarak siyasi ve toplumsal hayata yansımıştır. Petrol kaynakları bakımından çok zengin ülkeler bile, "toplumsal adalet yoksunluğu" kriziyle boğuşmaktadır. Ortadoğu'nun petrol zengini, ama toplumsal adalet yoksunu ülkeleri, iç ve dış egemenlik kayıplarını petrol paralarıyla telafi edememektedir. Egemenliğin inşası

23 Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 34.

ve korunması, günümüzde yalnızca uluslararası hukuk aracılığıyla gerçekleşmemekte; hukukun üstünlüğü misyonu, bazen sembolik bir değer olarak kalabilmektedir.

Bu koşullarda ülke içi “bireysel bilinçlenme, bilinçli çoğunluk oluşturma, uluslaşma, sivilleşme, laikleşme ve demokratikleşme” temelli aktör-olguların yaşama geçirilebilmesi, toplumsal adalet yoksunluğunu yenecek bir güç olarak çok büyük değer taşımaktadır. Ancak bu şekilde ülkelerde iç egemenliklerin kurulması sağlanabilir ve emperyalist odaklarla mücadele edecek güçlü bir sistem kurulabilir. Toplumsal adalet, hukuki adaletten çok daha büyük bir kavramdır, bir dünya görüşü, hayatı algılayış ve yaşayış biçimidir. Tam da Osmanlı bakiyesi olan ifade ile “Mülk’ün temelidir.” Mülk ise, Türk dillerinde ve tabii Osmanlıca’da, hem devlet hem kamusal alan hem de sivilite anlamındadır.²⁴ Gramscigil tanımla Devlet=Siyasal Toplum (Hükümet ve Devlet Aygıtı /Kurumlar)+Sivil/Mülki Toplum.²⁵

SONUÇ

Ortadoğu havzası, 18 Aralık 2010’da Tunus’taki halk isyanları ile yeni bir sürece girmiştir. Tunus, domino etkisi olarak adlandırılan süreç içerisinde, ilk taşları devirmiş ve tüm dünyanın dikkatinin bir anda Kuzey Afrika’ya yönelmesine sebep olmuştur. Tunus’ta olup bitenler medyada bir anlık öfkenin sonucu gibi gösterilse de, diğer havza devletlerinde olduğu gibi, altta devlet başkanlarının uzun süren otoriter hâkimiyeti, kronikleşmiş işsizlik, demokrasi ve insan haklarından yoksun olma vb. gibi, oldukça uzun vadeli sorunların nihai sonucu olduğu açıktır.²⁶ Ortadoğu’da yaşanan kötücül koşullar, küreselleşen dünyadaki güç ilişkilerinin dönüşümüne ve hegemonik dengelerin yeniden kurulmasına işaret etmektedir.

24 Merkez Asya ve Azerbaycan’da “sivil yurttaş” yerine halen “mülki yurttaş” sözü kullanılmaktadır.

25 Sivil toplumun Gramsci’deki bu tanımı, henüz siyasal toplum ile sivil toplumun ayrışmamış haldeki uğrağına işaret eder. Elbette Gramsci siyasal toplum ile sivil toplumun ayrışmış uğrağını da açıklamıştır.

26 Cenap Çakmak vd., “Orta Doğu’da Devrimler ve Türkiye”, *Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye*, Atilla sandıklı-Erdem Kaya, der., BİLGESAM Yayını, İstanbul 2014 166-119.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

Hâliyle bu derin yapıların aktör rolü iyi anlaşılmalı ve iyi değerlendirilmelidir. Başka bir ifadeyle küresel güç ilişkilerinde ve neo-liberal iktisadi süreçlerde yaşanan dönüşüm, Ortadoğu'nun devletli düzenine meydan okunmasını tetiklemiş ve meydan okunmuştur. Bu büyük meydan okumadan sonra ne olacaktır? Küresel İrade, Ortadoğu'yu bir bakıma Ortaçağ Avrupa'sının kent devletler düzeyine indirgeme ve dönüştürme planını devreye sokmuş, egemenlikleri kuşatılmış, küçük devlet-altı topluluklardan oluşan yeni devlet biçimleri oluşturulmaya çalışılmıştır ve hatta hâlâ çalışılmaktadır, PYD militanlarına yardım bunun tipik örneğidir.

Ortadoğu'nun son çeyrek yüzyılı, Irak'a atılan ilk bomba ile yani ABD'nin "yenidünya düzeni" vaadiyle kararmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, şu anda bölgede irtifa kaybeden bir görüntü çizmektedir. Ancak burada son derece çarpıcı olan gerçek, bölgede artık Pentagon'un yerini CIA'in aldığı ve CIA'in de üstü örtük "kirli savaş" taktiği uygulamaya devam ettiğidir. Bu çerçevede PKK/PYD gibi terör örgütlerini bile, sözde 'devletlendirmeye' çalışmaları, Ortadoğu'daki durumun giderek daha karmaşık bir hâl alacağını göstermektedir. Bu bize yeni bir küresel yaklaşımın, yaklaştığını haber vermektedir.

Ayrıca burada şu hatırlatmayı yapmak gerekir; Arap Baharı denilerek, demokratik taleplerle dönüşüme uğratılmaya çalışılan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arap devletleri, özellikle Soğuk Savaş döneminden sonra Batılılar tarafından adeta kuşatılmışlardır, ama onlar da Batı ile sıcak ilişkilere tekrar girmişlerdir. Bu doğrultuda dış politikalarını Batı ve bilhassa ABD ile uyumlu olarak yönlendirmişlerdir. Bazıları ABD'nin yanında yer almış olmaktan büyük memnuniyet duymuş, yöneticilerinin ve devletlerinin itibar kazandığına inanmıştır. Arap devletlerinin bir kısmının teröristlere, vekâlet savaşçılara ve benzer kirli savaş uzantılarına yakınlıklarının başlıca nedeni, ABD ve Batı'nın emperyalist tutumunu benimsemiş olmalarıdır.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ortadoğu'nun bazı taşeron devletleri, bu tutumlarını Türk düşmanı olacak kadar ileri götürmüşler, PKK / PYD işbirliğinin ötesinde, bir dönem sıradan ticari hayatta bile Türk mallarını boykot etmişler, hatta vatan topraklarını işgalden kurtarmaya çalışan Azerbaycan karşısında, işgalci Ermenistan'ı desteklemekten bile çekinmemişlerdir. Bir dönem gelinen noktada Filistin yerine İsrail yanında yer alan Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve hatta Mısır bir yana bırakılsa bile; Fas, Cezayir ve Tunus'un yöneticileri dahi, Türk mallarına boykottan yana tavır sergilemiştir. Bu ülkelerin halkları, elbette güdümlü yöneticilerinden çok daha bilinçli ve sağlıklı davranmaktadır. Bu durum bize, bazı Ortadoğu ülkelerinin yöneticilerinin ne denli arkadan yönetilebilen liderler olduklarını göstermektedir. Ancak bölgede hüküm süren ve binlerce insanın ölümüne, milyonlarcasının göç etmesine yol açan, iç ve dış müdahalelerin iç içe geçtiği koşullar; Türkiye'nin, kitleler halinde kıyımına uğrayan masum Arap halkının tarafında yer almasını gerektirmiştir.

Ortadoğu'ya ilişkin sorular ve sorunlar, uzunca bir süredir bölgenin yaşadığı ABD-İngiltere-Fransa-AB ve İsrail bağlantılı ilişkiler ile buna çıkarları gereği muhalif olan Rusya-İran-Çin bağlantılı ilişkiler örüntüsü içinde, bizi ve dünyayı daha epeyce meşgul edecek görünmektedir. Ortadoğu'nun kaderini, yani geleceğini ABD mi belirleyecektir, yoksa irtifa kaybeden ABD'nin yerini, Ukrayna Savaşı sonunda yeniden toparlanıp Rusya mı alacaktır? İngiltere yeniden öne çıkmaya çalışırken hangi mesajı veriyor olabilir? Peki, yaşlı Avrupa gerçekten güçten düştü mü? Libya'da başlayan muazzam Türk etkisi, bölgeye nasıl yansımacaktır? Emperyalizmle mücadelesinde, Türkiye yalnız mı kalacaktır, yoksa bu mücadeleden sömürülen dünya halklarını kurtaracak bir tutunum zemini ve birbirini tamamlayan uluslar ortaklığı çıkacak mıdır? Bu tartışmaları daha çok duyacağız ve ömrümüz oldukça yaşayacağız. Fakat son

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

dönemde gerçekçi analistlerin Batı'da da sesini duyurmaya başladıkları ve Türkiye'nin büyüyen gücünün ABD'de bile görmezden gelinmediği bir gerçektir.

Son olarak ifade edersek; Ortadoğu konusunda, bütün dünyanın Şunu iyi anlaması gerekir; eninde sonunda Ortadoğu'nun kaderini belirleyecek olan, Ortadoğu halkının bizatihi kendisidir. Dünyanın bütün namuslu ulusları, kendi devletleri hangi stratejik planın peşinde olursa olsun, Ortadoğu halkının kaderlerini, kendilerinin belirlemesi için, onlara omuz verebilmelidir. Bu kuşkusuz bir Sivil Erdem tutumudur. Devletler bazen emperyalist çıkarlar peşindeki ihtiraslı yöneticilerinin yanlış yönetimine maruz kalabilirler, nihayetinde devlet bir mekanizmadır, bir aygıttır; oysa dünyanın bütün ulusları önce insandır ve bu insanların da epey bir bölümü Sivil Erdem sahibidir.

Sonuç olarak Arap halkının bütün farklarının ve ötekilerinin üstüne çıkacak olan bir uluslaşmayı ve sivilleşmeyi başaracağını, yaşamakta olduğu bu büyük "toplumsal adalet" ve "egemenlik yoksunluğu"ndan çıkacağını, geleceğin "sömürmeyen / sömürülmeyen" egemen devletleri ve ulus-halkları arasında yer alacağını beklemek gerekir. Böyle bir Ortadoğu, dünya barışı ve huzuru için gereklidir. Bu mücadele, yalnızca Ortadoğu toplumlarının değil, aynı zamanda bölgemizin ve tüm insanlığının mücadelesidir, çünkü Ortadoğu toplumlarının acısı, namuslu ve duyarlı insanlığın büyük acısı halini almıştır.

KAYNAKÇA

BARUTÇU, Zübeyir, "Siyasal İktidar ve Siyasal Değişme", *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul 2014, s. 83-106.

BAŞARAN, Doğacan, "ABD'nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak "Büyük Ortadoğu" Projesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(6), 2017, s. 63-87.

BERİŞ, Emrah *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, Lotus Yayınları, Ankara 2016.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, "BOP, Ölü Doğmuş Bir Plandır ve Başarı Şansı Çok Azdır," *Büyük Ortadoğu Kuşatması*, Atilla Akar, der., Timaş Yayınları. İstanbul 2004.

CARAPİCO, Shelia, *Civil Society in Yemen: The Political Economy of Activism in Modern Arabia*, Cambridge University Press, Cambridge 2018.

ÇAKMAK, Cenap vd., "Orta Doğu'da Devrimler ve Türkiye", *Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye*, Atilla Sandıklı-Erdem Kaya, der., BİLGESAM Yayını, İstanbul 2014.

EROL, Mehmet Seyfettin, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve "Dört Tarz-ı Siyaset", *Gazi Akademik Bakış*,1(1), 2007, s. 33-55.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 2018, s. 14-45.

GÖÇER AKDER, Derya "Theories of Revolutions and Arab Uprising: The Lessons from the Middle East", *Ortadoğu Etütleri*, 4(2), 2013, s. 85-110.

GÖNÜL, V. "Sunuşlar", *Küresel Yönetişim Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM*, TASAM Yayını, İstanbul 2016.

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Basımevi, Bursa 2019.

KARAGÖZ, Betül, *Şiddetin Görünümleri*, Divan Kitap, Ankara 2011.

KARAGÖZ YERDELEN, Betül, "Birleşmiş Milletler'in 70. Yılında Devletlerin İnsani Sorumluluğu ve İnsani Müdahale Sorunsalı", *Küresel Yönetişim Güvenlik ve Aktörler: 70. Yılında BM*, TASAM Yayını, İstanbul 2016, s. 51-62.

KRASNER, Stuart H. Graham, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University, Princeton 2001.

ÖZEY, Ramazan, *Dünya Denkleminde Ortadoğu; Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar*, Öz Eğitim Yayını, Konya 1997.

ÖZKUL, Murat "Ortadoğu'daki Halk Hareketlerinin Kaldıraçları: Küreselleşmenin Çelişkileri, İslami Düşünce ve Katılım," *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 2013, s. 93-121.

ÖZTOP, Fatma Anıl, "Yabancı Terörist Savaşçıların Motivasyon Faktörleri: DEAŞ VE YPG Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9(1), 2021, s. 97-131.

SİNKAYA, Bayram, *Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler*, Orsam Yayını, Ankara 2016.

Turhan, Mehmet, "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi", *Anayasa Yargısı*, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara 2013.

STRUCTURED ABSTRACT

The Middle East basin entered a new phase with the popular uprisings in Tunisia on December 18, 2010. Tunisia broke the first stones in the process called domino effect and caused the attention of the whole world to turn to North Africa. Although what is happening in Tunisia is portrayed as the result of a momentary anger in the media, as in other basin states, the long-term authoritarian domination of the heads of state, chronic unemployment, lack of democracy and human rights, etc. Obviously, it is the end result of rather long-term problems. The bad conditions in the Middle East point to the transformation of power relations and the re-establishment of hegemonic balances in the globalizing world.

As a matter of fact, the actor role of these deep structures should be well understood and evaluated well. In other words, the transformation experienced in global power relations and neo-liberal economic processes triggered and challenged the state order of the Middle East. What will happen after this great challenge? Global Will put into effect its plan to reduce and transform the Middle East to the city-state level of medieval Europe in a way, new state forms consisting of small sub-state communities whose sovereignty was besieged were tried to be created and even it is still being worked on, aiding the PYD militants is a typical example of this.

The last quarter century of the Middle East has been darkened by the first bomb dropped on Iraq, that is, by the promise of the “new world order” of the USA. The United States currently paints an image of losing altitude in the region. However, the most striking fact here is that the Pentagon has now been replaced by the CIA in the region and the CIA continues to use

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

the implicit “dirty war” tactic. In this context, the so-called ‘nationalization’ of even terrorist organizations such as the PKK/PYD shows that the situation in the Middle East will become more and more complex. This informs us that a new global approach is approaching.

In addition, the following reminder should be made here; The Arab states in the Middle East and North Africa, which were tried to be transformed with democratic demands by calling the Arab Spring, were almost surrounded by the Westerners especially after the Cold War period, but they also entered into warm relations with the West. In this direction, they directed their foreign policies in harmony with the West and especially the USA. Some were very pleased to have sided with the United States and believed that their rulers and states were gaining prestige. The main reason why some of the Arab states are close to terrorists, proxy fighters and similar dirty war extensions is that they have adopted the imperialist stance of the USA and the West.

Some subcontractor states of the Middle East have taken their attitudes so far as to be anti-Turkish, beyond the PKK / PYD cooperation, they boycotted Turkish goods even in ordinary commercial life for a while, and they did not even hesitate to support the occupying Armenia against Azerbaijan, which was trying to save its homeland from occupation. Even if Saudi Arabia, UAE, Bahrain and even Egypt, which sided with Israel instead of Palestine at the point reached for a period, are left aside; Even the rulers of Morocco, Algeria and Tunisia took a stand in favor of boycotting Turkish goods. The peoples of these countries, of course, behave much more consciously and healthily than their guided rulers. This situation shows us how the leaders of some Middle Eastern countries can be managed from behind. However, the conditions prevailing in the region, which led to the death of thousands of people and the emigration of millions, in which internal and external interventions were intertwined; It required Türkiye to take the side of the innocent Arab people who were massacred en masse.

ULUSLARARASI KRİZ VE SİYASET ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Questions and problems related to the Middle East seem to occupy us and the world more, within the US-England-France-EU and Israel-related relations that the region has been living for for a long time, and the Russia-Iran-China-linked relations that are opposed to this for their own interests. Will the US determine the fate of the Middle East, that is, its future, or will Russia take the place of the USA, which has lost altitude, by regrouping at the end of the Ukraine War? What message might the UK be sending as it tries to stand out again? So, has old Europe really weakened? How will the enormous Turkish influence that started in Libya affect the region? Will Türkiye remain alone in its struggle against imperialism, or will a ground of cohesion and a partnership of complementary nations emerge from this struggle that will save the exploited peoples of the world? We will hear more of these debates and we will live for a long time. However, it is a fact that realistic analysts have recently started to make their voices heard in the West, and Türkiye's growing power has not been ignored even in the United States.

Finally, to state; Regarding the Middle East, the whole world needs to understand that; It is the people of the Middle East themselves who will ultimately determine the fate of the Middle East. All honest nations of the world should be able to support the people of the Middle East to determine their own destiny, no matter what strategic plan their own states are pursuing. This is undoubtedly an attitude of Civil Virtue. States are sometimes subject to the mismanagement of their passionate rulers who pursue imperialist interests, after all, the state is a mechanism, a device; whereas all the nations of the world are human beings first, and quite a few of these people have Civil Virtue.

As a result, it is necessary to expect that the Arab people will achieve a nationalization and civilization that will rise above all their differences and others, that they will emerge from this great "social justice" and "deprivation of sovereignty", and that they will be among the "non-exploited / unexploited" sovereign states and nation-peoples of the future. Such a

ORTADOĞU'DA ŞİDDET, EGEMENLİK VE TOPLUMSAL ADALET SORUNLARI

Middle East is necessary for world peace and tranquility. This struggle is not only the struggle of Middle Eastern societies, but also of our region and all humanity, because the suffering of Middle Eastern societies has become the great pain of honest and sensitive humanity.